

ПРОБЛЕМИ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Харків

МІНІСТЕРСТВО УКРАЇНИ З ПИТАНЬ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
ТА У СПРАВАХ ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ ВІД НАСЛІДКІВ
ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ

УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

ПРОБЛЕМИ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Випуск 4

(присвячується 10-річчю МНС України)

Зареєстрований Державним комітетом
телебачення і радіомовлення України

28 лютого 2006 року

Серія КВ № 11041

Затверджено до друку Вченою радою
УЦЗ України
(протокол № 2 від 26.10.2006 р.)

Харків 2006

УДК 004.52+004.56+004.8+331.101+331.436(083.13)+341.3+351.861+
355.77+504.064.36+519.8+541.135.27(048)+614.355+614.8+614.84+
614.842+621.182:2.44+621.373:772.99+621.396.98:355.77+
621.397:681.32+625.7+658.345:(622.323+622.324)+681.3

Проблеми надзвичайних ситуацій. Зб. наук. пр. УЦЗ України.
Вип. 4. – Харків: УЦЗУ, 2006. – 288 с.

Видання засноване у 2005 році. Включене до переліку видань ВАК України (постанова Президії № 1-05/7 від 04.07.2006 р.).

Наведені результати наукових досліджень у галузі забезпечення цивільного захисту. Розглядаються організаційно-технічні аспекти вдосконалення системи цивільної оборони, що відображають сучасні методи підвищення ефективності цивільного захисту та тенденції розвитку наукових досліджень в даній галузі.

Матеріали призначені для інженерно-технічних робітників цивільного захисту, професорсько-викладацького складу, ад'юнктів, слухачів та курсантів вищих навчальних закладів.

Іл. – 63, табл. – 25

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ: д-р техн. наук, проф. *Ю.О. Абрамов* (відп. ред.), д-р техн. наук, проф. *Е.В. Бодяньський*, д-р хім. наук, проф. *В.Д. Калугін*, д-р техн. наук, проф. *В.М. Комяк*, д-р техн. наук, проф. *В.І. Кривцова*, д-р техн. наук, проф. *Л.М. Куценко*, д-р техн. наук, проф. *О.М. Ларін*, д-р техн. наук, проф. *Е.Ю. Прохач*, д-р техн. наук, проф. *В.В. Соловей*, д-р фіз.-мат. наук, проф. *О.П. Созник*, д-р техн. наук, проф. *І.Б. Туркін*, д-р фіз.-мат. наук, проф. *С.В. Яковлев*, д-р техн. наук, проф. *Р.А. Яковлева*

Рецензенти: д-р техн. наук, проф. О.Н. Фоменко
д-р техн. наук, проф. О.Г. Руденко

Издание основано в 2005 году. Включено в перечень изданий ВАК Украины (постановление Президиума № 1-05/7 от 04.07.2006 г.)

Представлены результаты научных исследований в области обеспечения гражданской защиты. Рассматриваются организационно-технические аспекты совершенствования системы гражданской обороны, отражающие современные методы повышения эффективности гражданской защиты и тенденции развития научных исследований в данной области.

Материалы предназначены для инженерно-технических работников гражданской защиты, профессорско-преподавательского состава, адъюнктов, слушателей и курсантов высших учебных заведений.

ЗМІСТ

<i>Абрамов Ю.О., Грінченко Є.М., Шевченко Р.І.</i> Нормативно-правове забезпечення моніторингу надзвичайних ситуацій.....	6
<i>Абрамов Ю.А., Коврегін В.В., Витько М.Н.</i> Моделі чувствительного елемента датчика первичной информации системы мониторинга локального типа	10
<i>Абрамов Ю.О., Тютюник В.В., Шевченко Р.І.</i> Аналіз хімічно небезпечного стану регіонів України	16
<i>Аветисян В.Г., Тригуб В.В.</i> Про використання „косинки рятувальної” для евакуації людей з будівель підвищеної поверховості.....	29
<i>Альбоцій О.В.</i> Підходи до визначення впливу рівня підготовки особового складу підрозділів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту на ефективність їх професійно-службової діяльності	34
<i>Андронов В.А., Крайнюк О.В., Буц Ю.В., Семків О.М.</i> Оцінка можливості створення екологічно небезпечної ситуації при використанні у будівництві фосфогіпсу та золошлаків	41
<i>Бабенко О.В., Лісняк А.А.</i> Аналіз шляхів зниження екологічних наслідків пожеж	49
<i>Барбашин В.В., Попов И.И., Толкунов И.А., Ромин А.В.</i> Оценка экологического состояния среды обитания защитных сооружений гражданской обороны	54
<i>Барбашин В.В., Фесенко Г.В., Рютін В.В.</i> Особливості прогнозування забруднення рік небезпечними хімічними речовинами для різної пори року	61
<i>Безуглов О.Е.</i> Влияние внешних силовых полей на противозносные свойства рабочих жидкостей для гидроприводов специальной техники.....	68
<i>Безсонний В.Л.</i> План створення системи екологічного моніторингу в зоні антропогенних впливів об'єктів підвищеної небезпеки.....	75
<i>Буц Ю.В., Цимбал В.А.</i> Аналіз водного балансу території з метою зниження рівня підземних вод.....	84
<i>Васильченко А.В., Ляшок Л.В.</i> Полианилиновый молекулярный сенсор.....	89
<i>Дудак С.О., Хоменко В.С.</i> Надзвичайна ситуація на об'єкті як схематичне відображення логічної системи послідовних процесів	93

ЛИТЕРАТУРА

1. ССТБ. Воздух рабочей зоны. Общие санитарно-гигиенические требования. ГОСТ 12.1.005-88. - М.: Стандарт, 1988. – 25 с.
2. Овручский И.А. Система жизнеобеспечения обитаемых защитных сооружений. - Пермь: Изд-во ПВВКУ, 1980. - 173 с.
3. Пухов В.А., Фокин Ю.Г. Медико-техническое обеспечение труда специалиста. – М.: МО СССР, 1979. – 96 с.
4. Конычев А.А. Управление процессами очистки и ионизации воздуха. - К.: Наукова думка, 1986. – 228 с.
5. Экология помещений и здоровье. - [Http://www.ecoquest.iwarp.com/Zn_Eco_home.htm](http://www.ecoquest.iwarp.com/Zn_Eco_home.htm).
6. Живой воздух.- [Http://www.ecoquest.iwarp.com/Living_Air.htm](http://www.ecoquest.iwarp.com/Living_Air.htm).

УДК 355.77

*Барбашин В.В., канд. техн. наук, нач. каф., УЦЗУ,
Фесенко Г.В., канд. техн. наук, доц., УЦЗУ,
Рютін В.В., ст. викл., УЦЗУ*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГНОЗНОЇ ОЦІНКИ ЗАБРУДНЕННЯ РІК НЕБЕЗПЕЧНИМИ ХІМІЧНИМИ РЕЧОВИНАМИ ДЛЯ РІЗНОЇ ПОРИ РОКУ

(представлено д-ром техн. наук Бодянським Е.В.)

Визначені параметри, які необхідно додатково розраховувати або уточнювати під час проведення прогнозної оцінки забруднення рік у зимовий період. Показані особливості прогнозної оцінки для різної пори року на прикладі ділянки ріки Сіверський Донець

Постановка проблеми. Спостереження за хімічним забрудненням водних об'єктів України, яке проводилось у 2005 році на 151 водному об'єкті в 240 пунктах дозволило виявити 599 випадків високого та 2 випадки надзвичайно високого забруднення на 74 водних об'єктах. Дані випадки мали місце у різні пори року, за наявності або відсутності льоду на річках, різної температури води та стану русел. Оскільки ряд характеристик водних об'єктів (самоочищення, випаровування забруднюючих речовин тощо) змінюють

свої значення у зимовий період, прогнозна оцінка забруднення у зимовий період повинна вестися з урахуванням цих змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз існуючих підходів щодо прогносної оцінки забруднення відкритих водних джерел [2-5] показує, що під час розрахунків вибираються усереднені значення коефіцієнтів, що залежать від пори року (коефіцієнтів самоочищення водотоків у разі забруднення нафтопродуктами, фенолами, формальдегідом та коефіцієнтів випаровування деяких небезпечних хімічних речовин (НХР), наприклад метиламіну, сірководню), шорсткість враховується тільки для русла річки і не враховується для нижньої поверхні льоду в зимовий період.

Мета статті – показати особливості здійснення прогносної оцінки забруднення рік НХР в різні пори року.

Постановка завдання та його вирішення. Основним показником оцінки забруднення під час досліджень оберемо «орієнтовну максимальну концентрацію НХР в заданому створі ріки (контрольній точці)».

Розрахунки проведемо для літа (червень) та зими (грудень). Використаємо у якості змінного параметру час аварійного скидання (t_0 , год), розглянемо середні швидкості течії ріки на заданій ділянці $v = 0,5$ м/с та $v = 0,6$ м/с і задамо наступні вихідні дані: назва забруднюючої речовини – бензин; об'єм аварійного скидання $W = 70$ м³; концентрація НХР в аварійному скиданні $C_a = 700$ мг/л; температура води $T_e = +20$ °С для літа і $T_e = +2$ °С для зими; довжина досліджуваної ділянки (відстань від місця аварійного скидання до створу водозабору (контрольної точки)) $L = 5$ км; середня глибина ділянки $H = 1,2$ м; характер русла – «ріка у надзвичайно сприятливих умовах»; середня ширина ділянки ріки $B = 8$ м; коефіцієнт шорсткості для відкритого русла $n_w = 0,02$; коефіцієнт повздовжньої дисперсії (приведений) $D_n = 3$ м (літо) [2]; коефіцієнт самоочищення $K = 2,4$ 1/доба (літо); коефіцієнт, який враховує випаровування речовини у початковий період змішування з водою $Y = 1$ (літо) [2]; гранично допустима концентрація $ГДК_e = 0,1$ мг/л [6]; коефіцієнт, який враховує змішування речовини у масі водного потоку $j = 0,8$ [2].

Для врахування наявності льоду на річці та меншої температури води в зимовий період додатково визначимо коефіцієнт шорсткості для нижньої поверхні льоду $n_l = 0,05$ [2] та коефіцієнт повздовжньої дисперсії для умов льодоставу $D_n = 27,68$ м [2], а та-

кож уточнимо коефіцієнт самоочищення водотоків $K=0,06$ 1/доба [2] та коефіцієнт, який враховує випаровування речовини у початковий період змішування з водою $Y=1$ (в даному випадку значення цього коефіцієнту зимою та літом співпадають).

Застосуємо наступні аналітичні співвідношення для проведення розрахунків: часу добігання річкової води від місця аварії до заданого створу (t_0 , год): $t_0 = L/(3,6 \cdot v)$; часу підходу зони забруднення з максимальною концентрацією НХР до заданого створу ріки ($t_{\max}$, год): $t_{\max} = t_0 + t_0/2$; витрати забруднюючої речовини (q , м³/с), що потрапляє до ріки: $q = W \cdot Y/3600 \cdot t_0$; витрати води у річці вище місця скидання НХР (Q , м³/с): $Q = v \cdot B \cdot H$; коефіцієнту J , який враховує поперечну дисперсію НХР в річці: $J = q/(j \cdot Q + q)$; коефіцієнту повздовжньої дисперсії (фактичного) (D , м²/с): $D = D_n \cdot v$; параметра Z : $Z = D \cdot t_{\max}/6 \cdot v \cdot t_0$; коефіцієнту (S), який враховує повздовжню дисперсію НХР в річці: $S = 3,1415/(1+Z)$, якщо $Z > 3$ і $t_{\max} > t_0$; $S = 1$, якщо $Z < 3$ або $t_{\max} < t_0$; коефіцієнту (e), який враховує неконсервативність НХР: $e = \exp(-K \cdot t_0/24)$; орієнтовної максимальної концентрації НХР ($C_{\max}$, мг/л) в заданому створі ріки (контрольній точці): $C_{\max} = C_a \cdot J \cdot S \cdot e$.

Результати досліджень ілюструються графіками на рис.1. Аналіз даних графіків дозволяє зробити наступні висновки:

$C_{\max}$ у контрольній точці прямо пропорційно збільшується при збільшенні часу аварійного скидання для літа і має нелінійну залежність для зими;

перевищення $ГДК_6$ взимку досягається швидше чим влітку (так, наприклад, для $v = 0,5$ м/с через 0,33 години та 0,43 години відповідно);

до моменту $t_0 = 0,53$ години для $v = 0,5$ м/с та $t_0 = 0,69$ години для $v = 0,6$ м/с $C_{\max}$ взимку є більшою, після чого стає меншою, ніж влітку;

чим більшою є швидкість течії, тим повільніше досягається $ГДК_6$ (і влітку, і зимою), і тим меншою потім залишається $C_{\max}$.

Покажемо особливості прогновної оцінки забруднення на ділянці ріки Сіверський Донець в зимовий та в літній період (рис. 2).

Нехай має місце наступна ситуація. З моста в районі населеного пункту Левківка внаслідок аварії впала цистерна об'ємом $W=70$ м³ (місце скидання показане на рис. 2). Внаслідок її розгерметизації до ріки Сіверський Донець протягом часу t_0 потрапляли нафтопродукти з концентрацією в аварійному скиданні

Особливості прогновної оцінки забруднення рік
небезпечними хімічними речовинами для різної пори року

$C_a = 800$ мг/л. Необхідно визначити орієнтовну максимальну концентрацію НХР $C_{\max}$ в районі контрольної точки біля населеного пункту Іванівка (рис. 2) для літа ($T_e = +20$ °С) та зими ($T_e = +2$ °С) з урахуванням зміни часу аварійного скидання t_0 .

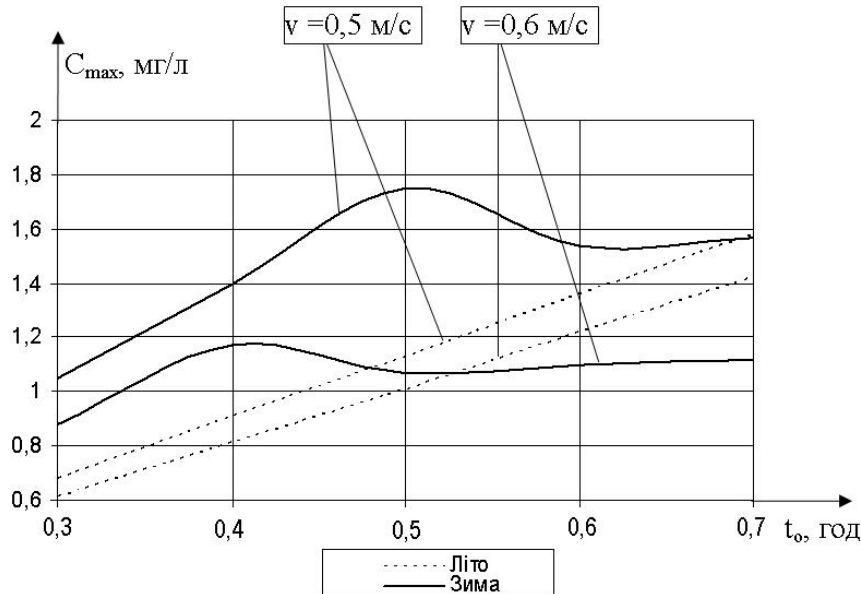

Рис. 1 – Графік залежності максимального значення орієнтовної максимальної концентрації НХР у створі водозабору (контрольній точці) від часу аварійного скидання

Покажемо особливості прогнозування забруднення на ділянці ріки Сіверський Донець в зимовий та в літній період (рис. 2).

Нехай має місце наступна ситуація. З моста в районі населеного пункту Левківка внаслідок аварії впала цистерна об'ємом $W=70$ м³ (місце скидання показане на рис. 2). Внаслідок її розгерметизації до ріки Сіверський Донець протягом часу t_0 потрапляли нафтопродукти з концентрацією в аварійному скиданні $C_a = 800$ мг/л. Необхідно визначити орієнтовну максимальну концентрацію НХР $C_{\max}$ в районі контрольної точки біля населеного пункту Іванівка (рис. 2) для літа ($T_e = +20$ °С) та зими ($T_e = +2$ °С) з урахуванням зміни часу аварійного скидання t_0 .

Для розв'язання задачі:

визначаємо за допомогою карти: $L=3,5$ км; $H = 2$ м; $B=55$ м; $v = 0,3$ м/с;

беремо з довідкових даних [2] та [6]: характер русла – «ріка у надзвичайно сприятливих умовах»; $n_{uv} = 0,025$ (літо); $D_n = 3,6$ м (лі-

то); $K=0,3$ 1/доба (літо), $j = 0,8$; $ГДК_в=0,3$ мг/л; додатково визначаємо для зими: $n_л = 0,05$; $D_n = 28,02$ м; уточнюємо: $K=0,02$ 1/доба; $Y=1$; здійснюємо розрахунки відповідно до підходу, викладеного вище.

Рис. 2 – Карта місцевості з позначенням місця скидання НХР та контрольної точки для визначення C_{max}

Результати досліджень подані у вигляді графіків на рис.3.

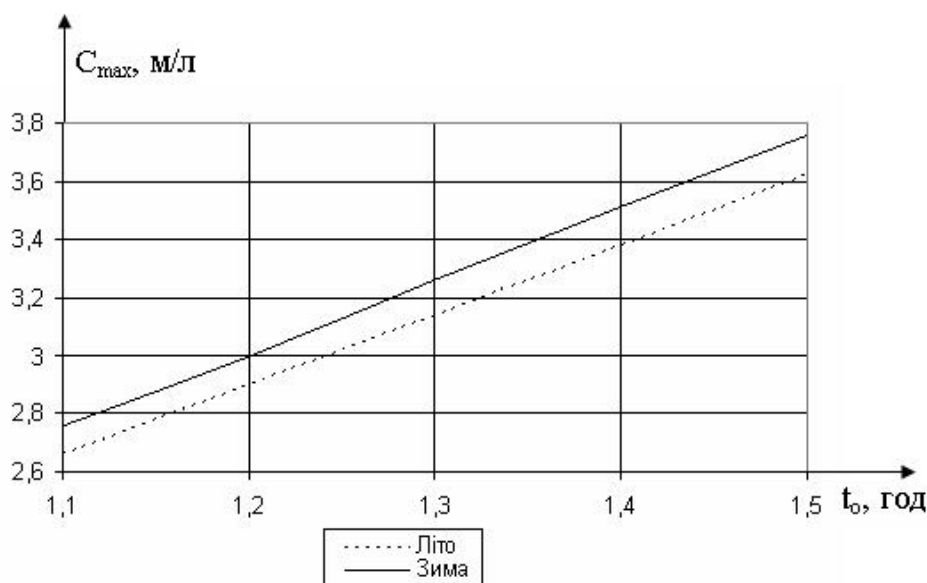

Рис. 3 – Графіки залежності орієнтовної максимальної концентрації НХР в заданій контрольній точці від часу аварійного скидання для різної пори року

Аналіз графіків дозволяє зробити висновки:

$C_{\max}$ у контрольній точці прямо пропорційно збільшується при збільшенні часу аварійного скидання, як для літа, так і для зими;

перевищення $ГДК_в$ взимку досягається швидше чим влітку (через 1,2 години та 1,24 години відповідно).

Проведення розрахунків з урахуванням визначених сезонних особливостей доцільно покласти в основу підготовки силами реагування на аварійні скидання НХР довідкових даних про масштаби можливого забруднення в своїх районах відповідальності. Автори пропонують наступний підхід до складання таких даних:

визначаються на карті координати місць найбільш імовірного аварійного скидання НХР (місць розташування очисних споруд; мостів, небезпечно хімічних об'єктів та ін.) та місць забору води для народно-господарчих потреб (контрольних точок);

розглядаються найбільш імовірні причини виникнення аварійних ситуацій (вихід з ладу очисних споруд, перекидання з мосту транспортного засобу, що перевозить НХР, та ін.);

розраховується по карті довжина кожної ділянки забруднення ріки (від місця імовірного аварійного скидання НХР до контрольної точки);

визначаються по карті основні параметри ділянок забруднення ріки: ширина, глибина, швидкість течії;

на підставі визначених вихідних даних для кожної ділянки забруднення ріки будуються з урахуванням сезонних особливостей залежності орієнтовної максимальної концентрації визначених НХР в заданих контрольних точках ріки від часу їх аварійного скидання, кількості, що вилилася, температури повітря та подаються у вигляді графіків або таблиць.

Висновки. Таким чином, у статті для підвищення точності прогнозу оцінки забруднення рік у зимовий період рекомендується додатково розраховувати і далі використовувати коефіцієнт шорсткості для нижньої поверхні льоду та коефіцієнт повздовжньої дисперсії для умов льодоставу, а значення коефіцієнту самоочищення водотоків та коефіцієнту випаровування НХР уточнювати в залежності від температури води. Порядок врахування під час розрахунків значень вказаних коефіцієнтів показаний на прикладі оцінки забруднення ділянки ріки Сіверський Донець. Крім того, авторами надані рекомендації щодо підготовки силами реа-

гування на аварійні скидання НХР довідкових даних про масштаби можливого забруднення в своїх районах відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні в 2005 р. – http://www.mns.gov.ua/annual_report/2006.
2. Методика прогнозной оценки загрязнения открытых водоемов аварийно химически опасными веществами в чрезвычайных ситуациях. – М.: ВНИИ ГОЧС, 1996. – 38 с.
3. Клименко М. О. Моніторинг довкілля: Підручник/ М.О. Клименко, А.М. Прищепа, Н.М. Вознюк. – К.: Академія, 2006. – 360 с.
4. Усовершенствованные методические рекомендации по оперативному прогнозированию распространения зон опасного аварийного загрязнения в водотоках и водоемах, а также уровню содержания в воде основных загрязняющих веществ. – С.-П.: Гидрометеиздат, 1992. – 53 с.
5. Расчет разбавления примесей в реках при сосредоточенных стационарных выпусках сточных вод: Методические указания. – Екатеринбург, 1998. – 24 с.
6. Правила приймання стічних вод підприємств у комунальні та відомчі системи каналізації населених пунктів України. Наказ Держбуду України від 19 лютого 2002 року № 37 (Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 26 квітня 2002 р. за № 403/6691).